

IV. Mehmed'in Kızı Hadice Sultan'ın İstanbul'daki Mülkleri ve Vakıfları

*Günnaz Özmutlu**

Süleyman Demirel Üniversitesi

IV. Mehmed'in kızı olan Hadice Sultan¹, doğum tarihi kesin olarak bilinmese de 1660'lardan 1743 yılının ortalarına dek 80 yıla yakın bir ömür sürdü. 6 padişahın saltanatına tanıklık eden Hadice Sultan Lale Devri olarak adlandırılan dönemde olgunluk

.....
* Bu çalışmadaki yardımlarından dolayı kıymetli hocam Mehmet Genç'e müteşekkirim. Hadice Sultan'ın vakfiyesinin temini hususunda Vakıflar Genel Müdürlüğü Tescil ve Şube Müdürü Mevlüt Çam'a ayrıca teşekkür ediyorum.

1 II. Mustafa ve III. Ahmed'in kız kardeşi olan Hadice Sultan'ın doğumuna ilişkin bilgiye dönemin kroniklerinde ve bu çalışma sürecinde arşiv vesikalarında rastlanmamıştır. Ancak Antoine Galland, 1673 yılının 14 Şubat'ında günlüğüne şöyle yazmıştır: "Sultanın ancak dört yahut beş yaşında bulunan kızı ile Musahip Paşa'nın düğünlerinin Edirne'de, fakat şatafatsız bir şekilde ve kimse çağrılmaksızın yapıldığını da öğrendim." 18 Şubat'ta ise şöyle ifade eder: "Musahibin padişahın kızıyla yapılmış düğününün hakiki bir evlenme olmadığını katiyetle öğrendim". Galland'a göre IV. Mehmed'in 1673 yılında en fazla 5 yaşında olan bir kızı vardı. Şüpheyle yaklaşmakla birlikte bu bilgi dikkate alınmalıdır. Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673)*, Çev. Nahid Sırrı Örik, TTK Basımevi Ankara 1998, II, 23.

çağını yaşadı. 1675’de buluş çağına erdiğinde IV. Mehmed’in musahibi Mustafa Paşa ile Edirne’de görkemli bir düğünle evlendi.² 1686 yılında ise Mustafa Paşa’nın ölümüyle dul kaldı. İkinci evliliğini 1691 yılında Moralı Hasan Paşa ile yaptı. 1703 yılında sadrazamlığa atanan Hasan Paşa 1704 yılında görevden alındı ve İzmit’e gönderildi. Bunun üzerine Hadice Sultan III. Ahmed’den izin alıp İzmit’e gitti ve sultanların taşraya çıkmalarına çoğunlukla izin verilmesi de 3 yıl taşrada yaşadı. Hasan Paşa 1707 yılında Mısır valiliğine atanınca o da İstanbul’a döndü.³ 1713 yılında Rakka valiliği sırasında Hasan Paşa öldü.⁴ Hadice Sultan ise kendi çağında ortalama bir insan ömrünün neredeyse iki misli bir ömür yaşayacak kadar şanslıydı. Ancak eşlerinin, Mustafa Paşa’dan olan dört oğlunun⁵, Hasan Paşa’dan olan kızının⁶ ve diğer aile mensuplarının ölümlerine tanık oldu. Bu uzun zaman dilimi, hanedan mensubu bir kadının hayat hikayesine tanıklık etmemizi sağlarken, toplumsal ve iktisadi hayata dair de önemli veriler sunmaktadır. Hadice Sultan, İstanbul’un hangi mahallelerinde yaşadı, nerelerde mülkler edindi, sultanın vakıfları⁷ nelerdi ve ölümünden sonra vakıflarının durumu ne oldu? Çalışma kapsamında bu sorulara yanıtlar bulunacaktır.

.....

- 2 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât (1066-1116/1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK Basımevi Ankara 1995, s. 58-68; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi ‘-Nâmesi* (haz. Fahri Ç. Derin), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008, s. 440-447.
- 3 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 386; Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, TTK Basımevi, Ankara 1980, s. 68, 69.
- 4 BOA.MAD.d. 2756, s. 339.
- 5 Çağatay Uluçay, *a.g.e.*, s. 68.
- 6 (1108) 1697 yılında II. Mustafa’nın kızkardeşi Hadice Sultan’ın bir kızı dünyaya geldi. Bunu kutlamak için padişah valide sultanla onun ziyaretine gitti, konakta 3 gece kaldı (Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretname* (Sadeleşiren : İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul 1963, Cilt.I Fasikül II, 246).
- 7 Vakıf : Bir malın, mâlikî tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisidir. Bu süreç hukukî bir temele dayalıdır (Hacı Mehmet Günay, “Vakıf”, *TDİA*, C.42, İstanbul, s. 475-479).

Hadice Sultan'ın İstanbul'da tespit edebildiğimiz en erken tarihli mülkleri Soğukçeşme'deki⁸ saray ve Ayvansaray'daki⁹ bahçelerdir. IV. Mehmed 12 Haziran 1676 yılında, sahiplerinden mahlul olan Soğukçeşme'deki Halil Paşa Sarayı'nı ve Eyüb Ensari civarında olan Ayşe Sultan ve Fatma Sultan bahçelerini hatt-ı hümayunla kızı Hadice Sultan'a ihsan etti.¹⁰ Hadice Sultan'ın İstanbul'da varlığını en fazla hissettirdiği yer Ayvansaray'dı denilebilir. Ayvansaray'daki yaşamı Mustafa Paşa ile evliliği esnasında başladı. Buradaki dahiliyeli ve hariciyeli büyük yalısı¹¹, hanedanın İstanbul ve Edirne arasında gidiş gelişlerinde uğrak yeri olmuş; Haliç'in diğer yakasındaki tersaneye de Hadice Sultan'ın yalısından geçilmişti.¹² Sultanın Ayvansaray kapısı haricinde Yavedud Mahallesi'nde¹³, sahil kenarında kendi mutasarrıf olduğu boş arsa üzerinde inşa ettirdiği ilk mülkü 4 çarh değirmeni¹⁴,

.....

8 Ayasofya ile Topkapı Sarayı arasındaki sokaktır.

9 İstanbul'da tarihi yarımadanın kuzeybatısında, kara surlarının Haliç surlarıyla birleştiği köşede yer alan ve Fatih ilçesi sınırları içinde bulunan tarihi semt (Semavi Eyice, "Ayvansaray", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, I, 491-495).

10 BOA.İE.HAT 1/18.

11 Hadice Sultan'ın yalısı, surların bittiği yer ile bugünkü Haliç Köprüsü dibindeki Yavedud Camii arasında bulunuyordu. Bu yalı, Saray Hamamı ya da Yalı Hamamı'nın yanındaydı. Melling'in 1806 tarihli Haliç resminde yalı görülmektedir. 1814-1815 tarihli Bostancıbaşı Defteri'nde ise Saray Hamamı'nın yanı boş arsa olarak gösterilmektedir. Yalı 1806-1814 yılları arasında ortadan kalkmış olmalıdır. Semavi Eyice, "Ayvansaray", s. 494.

12 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *a.g.e.*, s. 821; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *a.g.e.*, cilt II, fasikül I, s. 24, 25.

13 Haliç kıyısı üzerinde, Ayvansaray surlarının bitiminden Eyüb semti tarafına Defterdar Mahallesi'ne kadar uzanır. Yavedud Mahallesi hakkında bkz. Süleyman Faruk Göncüoğlu, "Yâ Vedûd Eyüp Sultan İlçesinin Yok Edilen Tarihi Bir Mahallesinin Dünü ve Bugünü", *II.Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler*, 8-10 Mayıs 1998, s. 190-201.

14 Bir değirmen ne kadar çok değirmen taşı varsa o derece büyük değirmen kabul edilirdi. Değirmen taşlarına büyüklüklerine göre horos ve çarh adı verilirdi. Çarh taşı horos taşına göre daha büyüktü. Çarh taşı yerine horos taşı koymak istendiğinde, ıçarh taşı yerine 2 horos taşı konulmasına izin verilirdi. Çarh taşı olan ekmeği değirmenleri günde 20 kile (512kg), horos taşı olanlar ise 9 kile (230 kg) hububatı öğütterek un haline getirmekteydi

havuzu ve 6 anbarı olan büyük bir has ekmek fırınıydı.¹⁵ 1679 yılında IV. Mehmed'den izin alarak yapımına başladığı bu fırın sultanın gelir getiren ilk mülkü oldu ve 1708 yılında vakıfları arasına girdi.¹⁶ Hadice Sultan, farklı zamanlarda eklediği binalarla Yavedud Mahallesi'ni kendine yetebilecek bir mahalle haline dönüştürdü denebilir. 1711'de yaptırdığı sıbyan mektebi, çeşme ve sebili¹⁷, mektebin altındaki 6 dükkanı¹⁸ ve 1719 yılında Yavedud İskelesi'nde harapken yeniden yaptırdığı Tırpancı Mescidi (Yavedud Camii)¹⁹ ile Yavedud Mahallesi'nin çehresini değiştirdi. Ömrünün sonuna dek Ayvansaray yalısında yaşayan Hadice Sultan, farklı zamanlarda yalıya yeni binalar, odalar ekledi ve yalıyı sürekli yeniledi. 1720-21 (1133) yılında Ayvansaray yalısına yaptığı ilave ve onarım için 63.101 guruş (7.572.120 akçe), 1742 yılında ise 5988,5 guruş 57,5 akçe (718.677,5 akçe) harcadı.²⁰

Hadice Sultan'ın Ayvansaray yalısından başka Eyüp'ün Topçular Köyü'nde de bağı, arsası, meyve ağaçlı bahçesi ve ekli binalarıyla bir sarayı vardı.²¹ Sultanın bir diğer sarayı, Topkapısı Mahallesi'nde muhtemelen Hasan Paşa ile birlikte yaşadıkları ve 1698 baruthane patlamasında hasar görüp tamir edilen dahiliyeli ve hariciyeli, çarşıya

.....

(Salih Aynural, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları -Zahire Ticareti (1740-1840)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 86, 91, 92).

15 *VGMA.d.* 43, s. 1, 2. *VGMA.d.* 43 nolu defterde Hadice Sultan'ın İstanbul, Edirne ve İzmit'teki vakıfları kayıtlıdır. Defterin sayfa numaraları problemli olduğu için, sultanın 1119 (1708) tarihli vakfiyesinin başlangıç sayfası 1. sayfa olarak kabul edildi. Ve defterin diğer sayfaları ona göre numaralandırıldı.

16 EKS. nr. 106b-1.

17 Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, Hazırlayanlar: Farhri Ç. Derin-Vahid Çabuk, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1985, s.126, 127, 131. Ayvansarâyî'nin eserinde, mekteb, çeşme ve sebilin inşa tarihi 1123 (1711) yılıdır. Günümüzde harebe halinde bulunan mekteb, çeşme ve sebil hakkında bkz. N. Çiçek Akçıl, "Ayvansaray'da Üç Yapı: Hatice Sultan Sıbyan Mektebi, Sebil ve Çeşmesi", *Uluslararası Tarihi Yarımada Sempozyumu*, İstanbul 2013, s. 151-161.

18 *VGM.d.* 43, s. 57; *BOA.EV.HMH.d.* 1927, s. 3.

19 *VGMA.d.* 43, s. 58. Günümüzde ayakta olan cami hakkında bkz. Süleyman Faruk Göncüoğlu, *a.g.m.*, s. 193, 194.

20 *BOA.C.SM.* 7599; *BOA.EV.HMH.d.* 1990, s. 1.

21 *BOA.EV.HMH.d.* 1990, s. 1, 2; *T SMA.d.* 6539.

açılır hamamı ve bostanı olan büyük bir saraydı.²² Şehremini'deki baruthanenin patlaması neticesinde pek çok evin yanı sıra Hadice Sultan'ın ve halası Beyhan Sultan'ın Topkapısı'ndaki sarayları zarar gördü. Şehremini vekilinin keşfinin ardından Hadice Sultan sarayının tamiri için 703 guruş (84.360 akçe) harcandı. Harem odalarında renkli çift camların kullanıldığı sarayın sadece harem kısmında 45 aded duvar camı onarıldı.²³ Hadice Sultan'ın bunlardan başka, Üsküdar Salacak İskelesi civarında, Çengelköy'de ve ömrünün son zamanlarında Balat'ın Karabaş Mahallesi'nde olmak üzere birer yalısı bulunuyordu. Hadice Sultan saraylarını farklı zamanlarda vakıfları arasına kattı ve icare-i müeccele²⁴ ile kiraya verilmesini şart koştu.²⁵ Kendisi ise özellikle Ayvansaray ve Üsküdar saraylarında ömrünün sonuna kadar yaşadı ve muhtemelen vakfa icaresini ödedi. Çengelköy'deki ve Balat'daki yalayı ise vakıf başkalarına kiraladı.²⁶ Balat yalısını satın aldıktan sonra vakıflarına tahsis etti ve icare-i vahide²⁷ ile kiraya verilmesini bildirdi.

Hadice Sultan'ın gelir getiren önemli sayıdaki mülkünün İstanbul'un başlıca ticaret bölgeleri olan Haliç'in iki yakasında sıralandığını söyleyebiliriz (Bkz. Şekil 3). Haliç'in karşı kıyı şeridinde Hasköy'de Kiremitçi Ahmed Mahallesi'nde çiftte hamamı, sığır mezbahası ve 7 kasap dükkânı²⁸, Hasköy'de kiremit harmanları civarında²⁹ 3 katlı büyük bir menzili³⁰ ve yine Hasköy'de

.....

22 *VGM.d.* 43, s. 2; *BOA.EV.HMH.d.* 1927, s. 3.

23 *BOA.İE.NF.* 1/70; *BOA.MAD.d.* 7647, s. 82.

24 Vakıflara yıllık ödenen kira bedeli.

25 Topkapısı'ndaki sarayını 1708 yılında, Ayvansaray ve Üsküdar yalılarını 1715'de, Topçular Köyü'ndeki sarayını 1719'da, Çengelköy yalısını 1719'da, Balat'da satın aldığı yalayı ise 1738 yılında vakıflarına dahil ediyor.

26 *BOA.EV.HMH.d.* 1926, s. 2; nr. 1927, s. 3; *VGMA.d.* 43, s. 57, 60.

27 Vakıf akarların ay ve yıl gibi belli bir süre tayin edilerek mütevellisi tarafından kiralanması demektir.

28 *VGMA.d.* 43, s. 54.

29 *VGMA.d.* 43, s. 62.

30 Menzil: 1. Dinlenme yeri, seyahatte konaklama yeri, han, ev. 2. 1 günlük seyahat mesafesi. Menzilhane: Habercilerin konakladıkları merkez (Sir James W. Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, 1890, s. 1997, 1998).

hamam iskelesi tarafında su mahzeni olan bir Yahudihanesi vardı³¹. Haliç'in diğer kıyısındaki mülkleri ise Balat'da Kürkçüçeşmesi civarında bir Yahudihane ve aynı mahallede kölesi Selim Ağa'nın ölümüyle ırsen sultana geçen 3 horos değirmeni olan ekmek fırını³², Molla (Monla) Aşki Mahallesi'nde çok sayıda menzil³³, Eğrikapı dahilinde ekmek fırını ve haricinde mezbaha³⁴, Ayvansaray kapısı haricinde Yavedud Mahallesi'nde yukarıda da bahsedilen büyük ekmek fırını³⁵, Defterdar iskelesinde icare-i muaccele³⁶ ile mutasarrıf olduğu arsa üzerinde bina ettiği 13 göz kayıkhane ve 24 menzildi.³⁷ Hadice Sultan Eğrikapı'dakiler hariç bu mülklerin tümünü vakıfları arasına kattı. Ortaköy'de 1 köşk, çeşitli odalar, mahzenler ve liman ile birlikte meyve ağaçlı bahçesi olan 3 adet Yahudihaneyi de vakıflarına tahsis etmek için Canboladoğlu Hüseyin Paşa'dan satın aldı.³⁸ Hadice Sultan'ın vakıfları arasındaki Hasköy, Balat ve Ortaköy'deki Yahudihaneler muhtemelen ticaretle uğraşan Yahudilerin kaldığı yerlerdi.³⁹

Hadice Sultan'ın İstanbul'daki önemli gelir kaynaklarından biri de çiftlikleriydi. İbrahim Paşa çiftliği⁴⁰, Topçular Köyü'ndeki

.....

31 BOA.EV.HMH.d. 1927, s. 3.; VGMA.d. 43, s.63.

32 VGMA.d. 43, s. 57.

33 VGMA.d. 43, s. 54.

34 TSMA.d. 6539.

35 VGMA.d. 43, s. 1, 2.

36 Vakfa peşin ödenen ücret.

37 VGMA.d. 43, s. 60.

38 VGMA.d. 43, s. 47.

39 Yahudihane, Yahudilerin topluca bir arada yaşadıkları mahallelerdeki yanyana sıralı evlere denirdi. Evler oda oda kiraya verilir, sokağa bakan ön yüzü dükkan olarak kullanılırdı. Fatih zamanında Balkanlar ve Anadolu'dan getirilen Yahudiler İstanbul'da Yeni Cami'nin olduğu bölge ve Balat'a yerleştirildiler. Yeni Cami yapıldığında ise buradaki Yahudiler Hasköy'e nakledildi. Galata'daki Yahudiler de liman bölgesinde yaşıyorlar ve ticaretle uğraşıyorlardı (Şükrü Yarcın, *Balat ve Galata'da Yahudi Kültürü Üzerine Bir Gezi*, Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, İstanbul 2009, s. 325-340).

40 BOA.EV.HMH.d. 1927, s. 3, 4.

çiftlik⁴¹ Büyükçekmece'de Papas Bergos çiftliği⁴² ve Edirnekapısı haricinde Bayram Paşa vakfından Cerrah Mehmed Paşa çiftliği bunlardan bazılarıydı. Hadice Sultan öldüğünde Topçular ve Papas Bergos çiftliği vakıfları arasındaydı.⁴³

Sultanın gelir getiren mülklerinin genellikle saraylarının bulunduğu mahallelere dağıldığını görüyoruz (Bkz. Şekil 1-6). Ayvansaray'da fırınından başka kira geliri olan mükleri arasında dükkânları (keresteci, taşçı)⁴⁴ ve bir de gümüşhanesi⁴⁵ vardı. Topkapısı'nda Baba Ali büyük ekmek fırınının yanı sıra, çörekçi fırını, 37 menzil, helvacı ve nalbend dükkanları bulunuyordu. Topçulardaki tarlalar ve dokumacı kârhanesi diğer gelir kaynaklarıydı. Hadice Sultan, Üsküdar sarayınının yakınında bulunan cirid meydanını, 6 eski dükkânı ve küçük ekmek fırınına vakıfları arasına kattı.⁴⁶ Sultanın Çengelköy'de 20 dönüm mülk üzüm bağı, kirazlık ve ayvalıkları ile bir de dalyanı vardı. Sultan üzüm bağını vakıflarına katarken, kirazlık ve ayvalık zamanla (1717-1718 yılından itibaren) harap halde kaldığı ve dalyan da yalıya ilhak olduğu için bunları vakıflarına dahil etmedi.⁴⁷

Hadice Sultan'ın kira gelirlerinde aksamaların olduğu ve bundan vakıflarının etkilendiği durumlar da oluyordu. Sultanın Ayvansaray, Baba Ali ve Kürkçüçeşmesi fırınlarında has ekmek pişirilmesine izin verilmişti. Hançerli ve Eğrikapı semtlerinde olan küçük fırınların ise önceden beri çörek, börek ve simit çıkarma izinleri vardı. Ancak bu fırınlar kurala uymayarak has ekmek de yapıyorlardı. Hadice sultanın vakfı olan Ayvansaray ve Kürkçüçeşmesi fırınlarında

.....

41 *T SMA.d.* 6539.

42 *BOA.EV.HMH.d.* 1926; s. 1; nr. 1927, s.3; *T SMA.d.* 6539.

43 *T SMA.d.* 6539.

44 *BOA.EV.HMH.d.* 1927, s. 4.

45 *BOA.EV.HMH.d.* 1926, s. 1; nr. 1927, s. 3; *BOA.C.SM.* 38/1918.

Hadice Sultan'ın gümüşhanesi 1714 yılında bir arakiyecinin vakfı üzerinde bulunuyordu. Gümüşhaneler başta gümüş olmak üzere değerli madenlerin eritildiği yerler olarak biliniyor. Gümüşhane hakkında bkz. Ömerül Faruk Bölükbaşı, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 67, 68.

46 *VGMA.d.* 43, s. 47; *BOA.EV.HMH.d.* 1927, s. 3.

47 *BOA.EV.HMH.d.* 1927, s. 3.

ise has ekmek satılamıyordu ve bu fırınların kiracıları kiralarını ödeyemedikleri için de vakfın geliri aksıyordu. Bunun üzerine 1726 yılında III. Ahmed sözkonusu küçük fırınların somun çıkarmalarının yasaklanmasını, yağlı çörek vb'nin serbest bırakılmasını İstanbul kadısına bildirdi.⁴⁸ Hadice Sultan'ın fırınları örneğinde, insanların ihtiyacının karşılanmasına ve üretim tüketim dengesinin sağlanmasına yönelik Osmanlı iktisat anlayışını⁴⁹ ve hukuk sistemindeki işleyişi görebiliyoruz.

Hadice Sultan'ın vakıf gelirlerinin %83'ünü Ayvansaray'daki ekmek fırını, Hasköy'deki çifte hamam ve sığır mezbahası, Topkapısı'ndaki hamam ve bostan, 1.000 guruş sermayesiyle Papas Bergos çiftliği oluşturuyordu. Mülk gelirlerinin ise %82'sini Topkapısı'ndaki Baba Ali fırını, İbrahim Paşa çiftliği ve bostanı ve Ayvansaray'daki dükkânların kira gelirleri teşkil ediyordu (Bkz. Tablo 2, 4). Hadice Sultan'ın vakıf gelirleri ve aynı zamanda giderleri senede 3.000 guruşu geçerken, mülklerinin geliri ise senede 1.400 guruşa yakındı (Bkz. Tablo 1-5).⁵⁰ Ancak bu miktarlar sultanın has gelirleriyle (mukataa ve malikâne⁵¹) karşılaştırıldığında oldukça düşük bir değer ifade ediyor. Kethudası Mehmed Efendi'nin tuttuğu 1714-1734 yıllarını kapsayan muhasebe kaydına göre, Hadice Sultan'ın senede ortalama 50.220 guruş has geliri vardı ve bunun %10'u kethudasına ayrıldıktan sonra 45.200 guruş has geliri kalıyordu.⁵² Yani Hadice Sultan'ın 18. yüzyılda kubbe altı vezirlerinin sahip olduğu kadar has geliri bulunuyordu. Sultanın has gelirleri, mutfak masrafı, harem ve ağayana ayrılan meblağ, saraylarının tamirâtı için yapılan harcamaları ancak karşılayabilmekte bazen de harcamalar has gelirlerinin üstüne çıkmaktaydı. Yani sultanın borçlandığı zamanlar da oluyordu.

.....

48 İKS, nr. 69b-1.

49 Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2000, s. 39-92.

50 BOA.EV.HMH.d. 1926; nr. 1927; nr. 1990.

51 Mukataa ve malikane hakkında bkz. Mehmet Genç, "Mukātaa", *TDİA*, C.31, İstanbul 2006, s. 129-132; Mehmet Genç, "Mâlikâne", *TDİA*, C.27, İstanbul 2003, s. 516-519.

52 BOA.MAD.d. 7137; BOA.EV.HMH.d. 1990.

Hadice Sultan İstanbul'daki mülk gelirlerini 1708 yılındaki vakfiyesine göre öncelikli olarak İstanbul dışındaki hayratlara tahsis etti. 1704-1707 yılları arasında İzmit (İznikmid)'de yaşarken eksikliğini görüp yaptırdığı 60 öğrencinin eğitim gördüğü sıbyan mektebi ve çeşmesi görevlilerine, Edirne'de yaşadığı sarayının yakınlarında olan mektebin muallim ve halifesine, Gülbahar Mescidi'ndeki görevlilere, ölen çocuklarının Sultan Selim Camii'ndeki türbelerindeki görevlilere, Sultan Selim ve Ayvansaray kapısı dahilinde Mustafa Paşa Camii'nde Kur'an-ı Kerim'den cüz'i şerif okuyacak 30 kişiye maaş tahsisatı ile Edirne Karakasım Köyü'ndeki çeşme ve söz konusu hayratlar için yapılan masraflar ilk vakfiyesinde yer aldı.⁵³

İstanbul'da Ayvansaray'da 1711 yılında bina ettiği sıbyan mektebi, çeşmesi ve sebiliyle vakıfları biraz daha büyüdü. 1714 tarihli vakfiyesine göre; 50 öğrencisi olan Ayvansaray mektebiyle birlikte vakıf 110 öğrenciye eğitim vermeye başladı, onların giysi masrafları, muallim ve halifelerin maaşlarının yanı sıra çuka ve ferace paraları, mekteblere odun, kömür, hasır vs. parası ödeniyordu.⁵⁴ İzmit'teki mektebin meyve ağaçlı bahçesinin nezaretinden mektebin mualliminin sorumlu olacağını, bahçedeki meyveleri ise mektebde okuyan çocukların yiyeceğini vakfiyesinde özellikle şart koştu.⁵⁵ 1715 yılında Ayvansaray mektebine haftanın iki günü hat eğitimi vermek üzere meşk hocası tayin edildi. Hadice Sultan medreselerde de okutulan Beyzâvî tefsirini mektebe vakfetti. 100 sikke-i hasenenin Medine fukarasına ve ulemasına her sene gönderilmesini ve her sene Ayvansaray kapısı dahilinde Koca Mustafa Paşa Camii'nde Hz. Muhammed'e mevlid okutulmasını şart koştu.⁵⁶ 1719 yılında ise harap durumdayken tamir ve ihya eylediği Tırpancı Mescidi'ni vakıfları arasına kattı. III. Ahmed zamanında Eyup Sultan Camii'nde kürsü şeyhliğine de atanan Şeyh Nasûhî Mehmed Efendi⁵⁷ 1718 yılında ölünce, Hadice Sultan da Nasûhî

.....

53 *VGMA.d.* 43, s. 1-3.

54 *VGMA.d.* 43, s. 45-49.

55 *VGMA.d.* 43, s. II.

56 *VGMA.d.* 43, s. 53-56.

57 Kerim Kara, "Mehmed Nasûhî", *TDİA*, C. 28, İstanbul 2003, s. 500-502.

Efendi'nin tekkesini 1719 yılında vakıfları arasına katıp yemek ve vazife masraflarını üstlendi.⁵⁸

Hadice Sultan'ın ölümünden sonra Yavedud mektebinin 1767 senesindeki depremde harab olduğu, mektebde bir buçuk sene öğrencilere eğitim verilmediği tamirden sonra eğitime devam edildiği anlaşılıyor.⁵⁹ 20. yüzyılın başlarına dek Yavedud Camii, mektebi ve çeşmesi, Nasûhî Dergâhı, Üsküdar'daki çeşmeler sultanın vakıfları arasındadır. 19. yüzyılın başından itibaren de Üsküdar'da İhsaniye Mahallesi'ndeki Fıstıklı mektebi vakıfları arasında yer almaktadır. İhsaniye Mahallesi'ndeki mektebin Hadice Sultan'ın vakıfları arasına geç tarihlerde girdiği ve mektebde 1908 yılına kadar eğitim verildiği tespit edilebilmektedir.⁶⁰

Çocukları hayatta olmadığı için Hadice Sultan'ın bütün mülkü, ölümünden sonra Sultan I. Mahmud'a irsen intikal etti. 16 kalem akar ve emlağı emlak-ı hümayuna ilhak oldu.⁶¹ Hadice Sultan'ın ölümünden (1156) sonraki tarihlerde vakıflarının durumuna baktığımızda görev tevcihlerinin yapıldığını görüyoruz. Ancak 1166 yılında I. Mahmud Hadice Sultan'ın bazı vakıflarını kendi kütüphane vakfına kattı ve bazılarını da başkalarına ihsan etti. Ayvansaray yalısı Hadice Sultan'ın vakfı olduğu halde I. Mahmud onu sabık Yazıcı Halil Efendi ve Haremeyn Müfettişi Nimetullah Efendi'ye iki yalı şeklinde verdi. Yine Hadice Sultan'ın vakfı olan Çatalca Papas Bergos çiftliğini ise Hazinedar Hadice Kadın'a onun ölümüyle de Altıncı Rami Kadın'a ihsan etti. I. Mahmud'un ölümüyle de Hadice Sultan'ın mülkleri III. Osman'a irsen intikal etti. O da 1168 yılında Hadice Sultan'ın vakfı olan Üsküdar'daki yalısını, cirid meydanını, fırın ve dükkânları kendi vakfı olan Nuruosmaniye vakfına kattı ve başkalarına icareye verdi. Hadice Sultan'ın hayattayken vekilharcı, kethudası ve vakıflarının mütevellisi olan Yusuf Ağa III. Mustafa tahta çıkınca hâlâ hayattaydı ve 1171 yılında bir arzuhâl sunup durumu anlattı. Hadice Sultan'ın hayattayken kendi parasıyla yap-

.....

⁵⁸ *VGMA.d.* 43, s. 57-59.

⁵⁹ *BOA.C.MF.* 5/24I.

⁶⁰ *BOA.C.MF.* 90/4462; *VGMA.I827/103*; *VGMA.I829*, s. 40, 4I.

⁶¹ *T SMA.d.* 6539.

tırdığı bu mülklerini vakıfları arasına kattığını ve icaresini de vakfa verdiğini, I. Mahmud ve III. Osman'ın bu vakıfları kendi vakıflarına katarak, vakfa karşılığında hiçbir şey vermediklerini ve Hadice Sultan'ın vakfının sıkıntıya düşmesine, çalışanlarının zor durumda kalmasına neden olduklarını belirtti. Durum Rumeli kazaskerine bildirildi ve onun ilâmıyla Yusuf Ağa haklı bulunup bu vakıflar Hadice Sultan vakfına iade edildi.⁶²

Uzun ömrü boyunca görkemli bir hayat sürdüğü anlaşılan Hadice Sultan, gerek İstanbul'da ve gerekse taşrada yaşadığı yerlerde varlığını hissettirdi. Öncelikli olarak mahalle sakinlerinin ihtiyacı olanı gidermeye yönelik hareket etti. Yaptırdığı mekteplerde çok sayıda çocuk yetiştirilmesini sağladı. İstanbul'da edindiği mülkler ve vakıflarla şehrin iktisadi hayatına canlılık kazandırdı. Fırınları, mezbahası, kasap dükkanlarıyla iaşeyi sağlarken, İstanbul'da yaşadığı sürece yaptırdığı veya tamir ettirdiği saray, mekteb, cami, hamam, çeşme, sebil gibi yapılarla şehrin imarına katkıda bulundu.

.....

62 BOA.C.EV. 00588/29677.

EKLER

Tablo 1: Hadice Sultan'ın Vakıflarının Gelir Kalemleri⁶³

Semt	Kasaba/ Mahalle/ Köy	Vakfa Bağlanmış Olan Akar ve Emlak
Ayvansaray	Ayvansaray Kapısı Harici/ Yavedud Mahallesi	1) Büyük ekmekçi fırını ve ona bağlı 4 çarhlı değirmen 2) Mülk bostan (Bali Efendi'den satın alınan) 3) Mülk menzil a) Anbarı, ahır, samanhanesi, çok sayıda odası ve hamamı olan hariciye tabir edilen kısmı. b) Dahiliye tabir edilen saray kısmı (ekleri ve müştemilatıyla) 4) Yavedud mektebinin alt katında 6 dükkan 5) Mektebin bitişiğinde müştemilatıyla bir mülk menzil
	Defterdar İskelesi Civarı	Hz. Eyüp vakfından mutasarrıf olduğu arsa üzerinde bina ettirdiği 13 göz kayıkhanesi ve müstakil müştemilatıyla 24 menzil
Balat	Balat Kapısı Dahilinde/ Kürkcü Çeşmesi Civarı	1) Ekmekçi fırını (3 horoslu değirmeni, 4 oda ⁶⁴ , arsa ve binalarıyla) ⁶⁵ (Kölesi Selim Ağa ölünce Sultan'a irsen intikal eden) 2) 1 Yahudihane
	Balat Kapısı Haricinde/ Karabaş Mahallesi	Müştemilatıyla 1 yalı
Eyüp	Topçular Köyü	1) 1 saray (Meyve ağaçları olan bahçesi, bağı, arsası ve ekli binalarıyla) 2) 1 çayırılık
	Monla Aşki Mahallesi	Çok sayıda menzil

.....

63 VGMA.d. 43.

64 Ermenilere kirlanan odalardır.

65 Bu mülk kölesi Selim Ağa'ya ait olup o ölünce mevlası olarak irsen Hadice Sultan'a intikal etmiştir. Hadice Sultan da vakıflarına bağlamıştır.

IV. MEHMED'İN KIZI HADİCE SULTAN'IN
İSTANBUL'DAKİ MÜLKLERİ VE VAKIFLARI

	Hasköy Kasabası/ Kiremitçi Ahmed Mahallesi	1) Çifte hamam (Sultan Beyazıd vakfına senede 120 akçe kira ödenen arsa üzerinde) (Beraberinde hamamcı menzili, külhan, su hazinesi, kuyu vs.) 2) 4790.5 zıra ² arsa üzerinde çeşitli binaları ve ahır da olan yeni mezbaha. 2) 1 Ahır 3) 7 kasap dükkanı
	Hasköy Kasabası/ Kiremit harmanları civarında	1) 3 katlı menzil Üst katta 4 menzil(3'er oda, 1'er sofa, 1'er tahta puş, 1'er kenif) Orta katta 4 menzil(3'er oda, 1'er sofa, 1'er tahta puş, 1'er mutfak) Zemin katta 4 menzil (2'şer oda, 1'er sofa, 1'er kenif, 1'er mutfak)
	Hasköy Kasabası/ Hamam iskelesi tarafında	1) Su mahzeni olan Yahudihane ve tahta puş arsası
Topkapısı	Topkapısı Mahallesi	1) 1 Büyük saray (İki hamamı ve bostanı içine alan dahiliye ve hariciye tabir edilen çeşitli ek binalarıyla) 2) Çörekçi fırını 3) 37 menzil 4) Alay köşkü
Büyükçekmece/ Çatalca	Papas Bergos Köyü	1) 1.000 guruş sermayesiyle 1çiftlik ve çiftliğe bağlı 2 harman yeri 2) Mülk çayırı
Galata	Ortaköy	3 adet Yahudihane (Canboladoğlu Hüseyin Paşa'dan satın alınan)
Üsküdar	Salacak İskelesi-Sinan Paşa Mahallesi	1) 1 Köşk (deniz tarafında çeşitli odaları, hamamı, 5 adet cariye odası olan) 2) Meyve ağaçları olan 200 zıra ² 1 bahçe 3) 2 bağ 4) Cirid meydanı 5) 6 eski dükkan 6) 1 Küçük ekmekçi fırını
	Çengelköy	1) 1Yalı (müştemilatıyla) 2) Yalıya bağlı 20 dönüm mülk bağı

Tablo: 2 Hadice Sultan'ın Vakıflarının 1731-1735 Yılları Arasındaki Kira Gelirleri⁶⁶

Vakıfları	Kira Süresi	Kira Geliri/Akçe
Ayvansaray fırını	3 sene 8 ay	250.800
Papas Bergos çiftliği	3 sene	180.000
Papas Bergos çiftliğinin koyunlardan sağlanan gelir	3 sene	58.500
Topçular bostanı	3 sene	21.000
Hasköy hamamı	3 sene	237.600
Topkapısı'ndaki hamam	3 sene	88.000
Hasköy'deki sığır mezbahası	3 sene	158.400
Ortaköy'deki Yahudihane	3 sene	39.360
Topkapısı'ndaki bostan	3 sene	44.000
Topkapısı'ndaki nalbend dükkanı	3 sene 8 ay	15.840
Topkapısı'ndaki çörekçi fırını	3 sene 8 ay	26.400
Ayvansaray mektebinin altındaki dükkanlar	3 sene 8 ay	18.480
Ayvansaray bostanı	3 sene	4.500
Topçular'da dokumacı kârhanesi	3 sene 8 ay	5.280
Topçular'daki tarlalar	4 sene	14.400
Çengelköy'de büyük yalı	3 sene	11.880
Topkapısı'ndaki haneler	3 sene 8 ay	26.400
Molla Aşki Veli Mahallesi'nde terlikçi hanesi	1734 senesi	1.800
Üsküdar'da küçük ekmekçi fırını	3 sene yaklaşık	7.240
Üsküdar'daki dükkanlar	20 ay	3.300
Üsküdar'da Nasuhi Efendi bahçesindeki arsa		720 ⁶⁷
Topkapısı'ndaki yeni dükkan	10 ay	200
Kürkçü Mahallesi'nde Ermeni haneleri	20 ay	7.200
İznikmid mektebinin altındaki mahzen	3 sene	4.320
Toplam		1.224.900⁶⁸

66 BOA.EV.HMH.d. 1927, s. 3. Hadice Sultan'ın vakıflarının gelir kalemlerinin tümüne dair sistemli veriler olmasa da sultanın kethüdasının tuttuğu muhasebe kayıtlarından önemli veriler elde edebiliyoruz. Hadice Sultan'ın 1144-1147(Temmuz 1731- Ocak 1735) tarihleri arasında vakıflarının gelirleri ve giderleri Tablo 2 ve Tablo 3'de verimiştir.

67 720 akçe mezkûr seneden beri alınmamıştır. 720 akçe deftere yazılmasına rağmen toplama dahil edilmemiştir.

IV. MEHMED'İN KIZI HADİCE SULTAN'IN
İSTANBUL'DAKİ MÜLKLERİ VE VAKIFLARI

Tablo 3: Hadice Sultan'ın Vakıflarının 1731-1735 Yılları Arasındaki Giderleri⁶⁸

Vakıfları	Süre	Vakıf Giderleri Tutar/ Akçe
İstanbul, Edirne ve İznikmid'deki hademelerin ücreti	3 sene 8 ay	736.560
Şeyh Nasuhi Efendi zaviyesine yemeklik ve zaviyede görevlilerin ücreti	3 sene 8 ay	212.520
Mekke ve Medine ahalisine (fakirlere) gönderilen surre-i şerif (para kesesi)	4 sene	126.000
Ayvansaray ve İznikmid mektebindeki çocukların giysi masrafı. Ayvansaray mektebinde 50, İznikmid mektebinde 60 sıbyan.	3 sene	99.000
Ayvansaray ve İznikmid mektebinin hocasına çuka bahası	3 sene	9.000
Mekteblerdeki sıbyana bahası	4 sene	18.000
Ayvansaray mektebindeki sıbyana bahariye bahası	4 sene	24.000
Hz. Peygamber'in doğduğu mevlid gecesi için yapılan masraf	4 sene	58.000
Yavedud Mescid'i için bal mumu bahası	4 sene	5.400
Yavedud Mesicidi'nin minaresi için zeytinyağı bahası	4 sene	4.860
Selhane? için kalay bahası		335
Hz. Eyubensari vakfi üzerinde olan Topçular sarayının zemin mukataası	3 sene	3.600
Sultan Beyazıd Han-ı Veli vakfi üzerinde olan Topkapısı'ndaki hanelerin zemin mukataası	3 sene	600
Kethüda Canfeda Hatun vakfi üzerinde olan Hasköy hamamının zemin mukataası	3 sene	1.800

.....
68 BOA.EV.HMH.d. 1927, s. 3. Hadice Sultan'ın vakıflarının gelir ve gider tablolarına (Tablo 2, Tablo 3) göre: Gelirin 1224900 akçe giderin ise 1449406 akçe olduğu, yani sultanın 224506 akçe taşgın masrafla borçlandığı görülüyor.

OSMANLI İSTANBULU IV

Edirne'de Sultan Selim Han Camii'nde Hadice Sultan'ın oğlu Mehmed Bey'in mezarının bulunduğu türbenin zemin muktaası	4 sene	1.440
Ayvansaray sebilinin muşambası için yeni kumaş bahası		420
İznikmid'deki mektebin.....bahası	1146 senesi	3.508
İznikmid mektebindeki sıbyanların giysileri için pul..... bahası		540
Ayvansaray mektebininsı için bal ücreti	1146 senesi	420
Balat kapısı dahilinde havuz ve bahçevan odası inşası için	1147 senesi	7.200
Topçular bostanının dolabının tamiri için	1144 senesi	960
Ayvansaray mektebinin.....tamiri için	1146 senesi	2.076
Üsküdar'da Nasuhi Efendi tekkesinin tamirâtı	1146 senesi	9.360
Topkapısı yakınında bostan duvarının tamiri	1147 senesi	5.365
Topkapısı'ndaki bostan duvarının tamiri	1146 senesi	4.560
Ayvansaray mektebinin yakınındaki dükkanın kepenk tamirat masrafı	1145 senesi	6.103
Ortaköy'deki Yahudihane'nin duvarının tamiri	1144 senesi	4.960
Hasköy hamamının tamiri (vakfın katibinin müfredat defterine göre)	1145 senesi	42.819
Hasköy'deki selhanenin yenilenmesi	1146 senesi	60.000
Toplam		1.449.406

IV. MEHMED'İN KIZI HADİCE SULTAN'IN
İSTANBUL'DAKİ MÜLKLERİ VE VAKIFLARI

Tablo 4: Hadice Sultan'ın İstanbul'daki Mülklerinin Kira Gelirleri⁶⁹

Mülk	Senelik ortalama kira geliri/akçe
Eğrikapı'da 2 mezhaba	Öldüğünde mülkleri arasında
Eğrikapı'daki ekmekçi fırını	Öldüğünde mülkleri arasında
Çengelköy'de ayvalık	8.820
Çengelköy'de kirazlık	2.640
Çengelköy'de dalyan	4.920
Fazlı Paşa bostanı	7.000
İbrahim Paşa çiftliği ve bostanı	5.2095,2
Edirnekapısı haricinde Bayram Paşa vakfından Cerrah Mehmed Paşa çiftliği	Öldüğünde mülkleri arasında
Ayvansaray'daki dükkanlar (taşçı, keresteci)	25.269
Ayvansaray'daki gümüşhane	7.200
Ayvansaray'daki bostanın yarısı	2.499,5
Topkapısı'nın yakınında helvacı dükkanı	2.400
Topkapısı Baba Ali ekmek fırını	53.035,7
Toplam	165.879,4 akçe/ 1.382,3 guruş

.....
69 BOA.EV.HMH.d. 1927, s. 3; TSMA.d. 6539. Bunlar sultanın mülkleri arasında kira gelirleri tespit edilebilenlerdir.

Tablo 5: Hadice Sultan'ın İstanbul'daki Kira Gelirleri Tespit Edilebilen Vakıfları ve Mülkleri⁷⁰

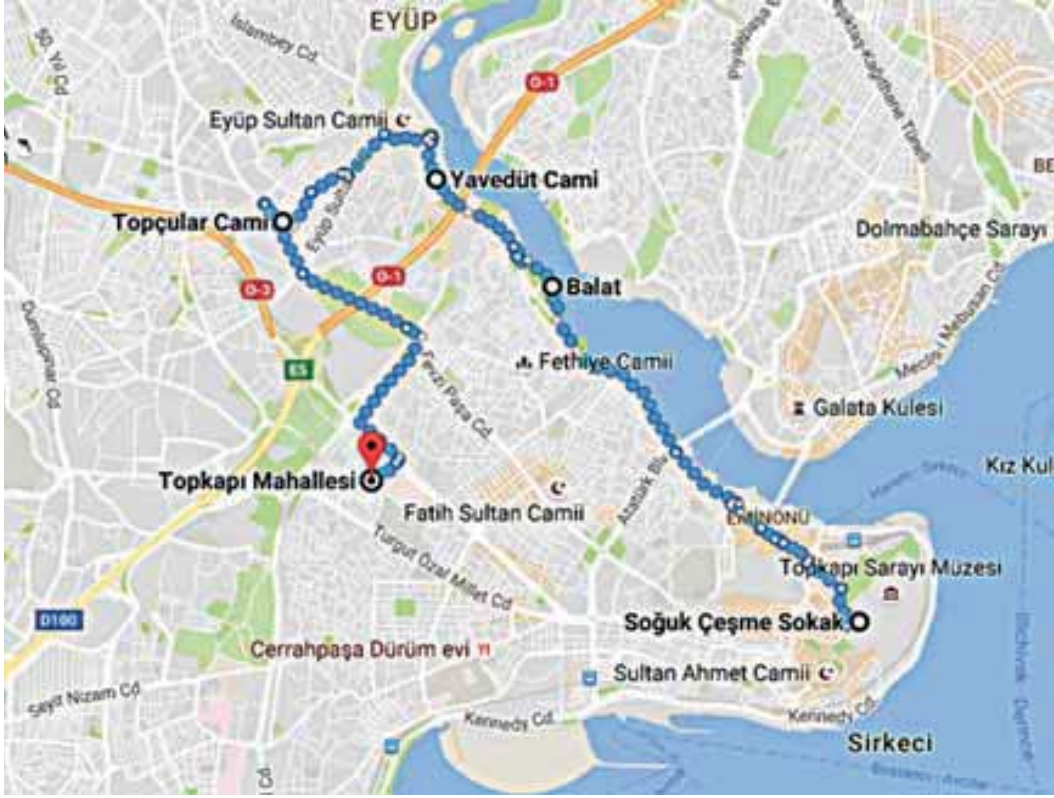
Hamam/Mezbaha	Ortalama aylık kira geliri/akçe	Senelik kira geliri/akçe
Hasköy hamamı	6.600	79.200
Topkapısı'ndaki hamam	2.450	29.333
Hasköy'deki sığır mezbahası	4.400	52.800
Fırınlr		
Ayvansaray has ekmek fırını	5.700	68.400
<i>Topkapısı-Baba Ali ekmek fırını</i>	4.419,6	53.035,7
Topkapısı'nda çörekçi fırını	600	7.200
Üsküdar'da küçük ekmekçi fırını		2.413
Çiftlikleri,		
Büyükçekmece/Çatalca Papas Bergos çiftliği	5.000	60.000
Papas Bergos çiftliğinin koyunlardan sağlanan gelir	1.625	19.500
<i>İbrahim Paşa çiftliği ve bostanı</i>	4.341,2	52.095,2
Dükkan/Kârhane		
<i>Ayvansaray'daki dükkanlar (taşçı, keresteci)</i>	2.105	25.269
Ayvansaray mektebinin altındaki dükkanlar	420	5.040
<i>Ayvansaray'da gümüşhane</i>	600	7.200
Molla Aşki Veli Mahallesi'nde terlikçi hanesi	150	1.800
<i>Topkapısı'nın yakınında helvacı dükkanı</i>	200	2.400
Topkapısı'ndaki nalbend dükkanı	360	4.320
Topkapısı'ndaki yeni dükkan	20	240
Topçular'da dokumacı kârhanesi	120	1.440
Üsküdar'daki dükkanlar	165	1.980

.....
70 BOA.EV.HMH.d. 1927, s. 3. Bu tabloda italik yazılı olanlar sultanın mülkleri, diğerleri ise vakıflarıdır.

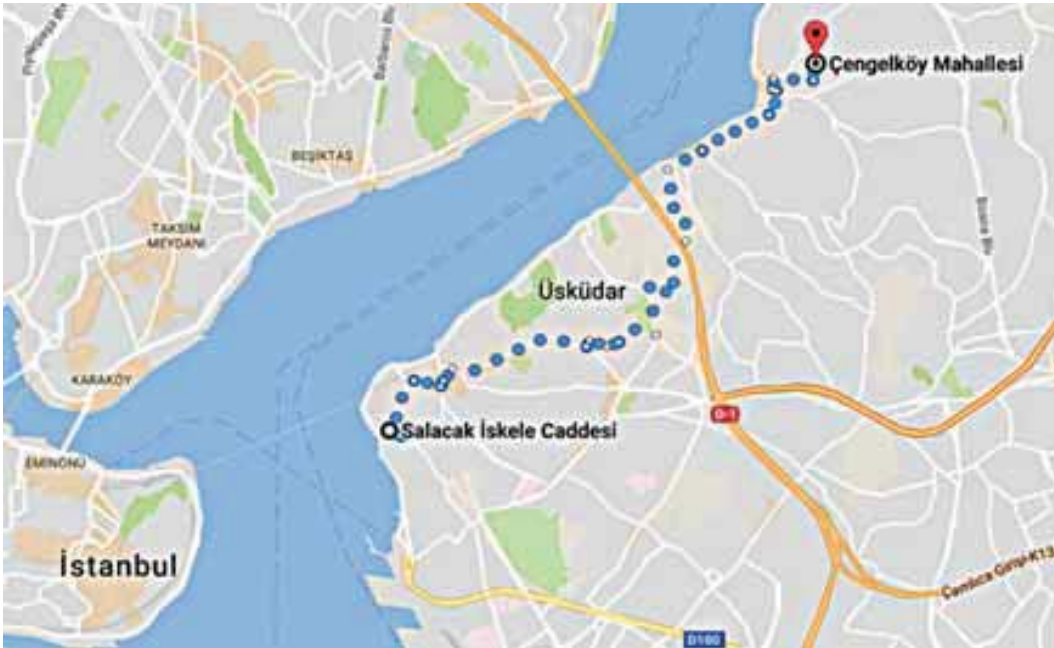
IV. MEHMED'İN KIZI HADİCE SULTAN'IN
İSTANBUL'DAKİ MÜLKLERİ VE VAKIFLARI

Yalı/ /Hane		
Çengelköy'de büyük yalı	330	3.960
Galata/Ortaköy'de Yahudihane	1.093,3	13.120
Topkapısı'ndaki haneler	600	7.200
Kürkçü Mahallesi'nde Ermeni haneleri	360	4.320
Bostan/Tarla/Bahçe/Arsa/Dalyan		
Ayvansaray bostanı	125	1.500
<i>Ayvansaray'daki bostanının yarısı (vakıf olmayan)</i>	208,3	2.499,5
Topkapısı'ndaki bostan	1.222,2	14.666
Topçular'daki tarlalar	300	3.600
<i>Çengelköy'de ayvalık</i>	735	8.820 (1130'da harab)
<i>Çengelköy'de kirazlık</i>	220	2.640 (1130'da harab)
<i>Fazlı Paşa bostanı</i>	583,3	7.000
Nasuhi Efendi bahçesindeki arsa	60	720
<i>Çengelköy'de dalyan</i>	410	4.920 (1130'da yalıya ilhak)

OSMANLI İSTANBULU IV

Şekil 1: Hadice Sultan'ın Saraylarının Bulunduğu Semt/Mahalle

Şekil 2: Hadice Sultan'ın Saraylarının Bulunduğu Semt/Mahalle

IV. MEHMED'İN KIZI HADİCE SULTAN'IN İSTANBUL'DAKİ MÜLKLERİ VE VAKIFLARI

Şekil 3: Hadice Sultan'ın Mülk ve Vakıflarının Bulunduğu Semt/Mahalle

Şekil 4: Hadice Sultan'ın Mülk ve Vakıflarının Bulunduğu Semt/Mahalle

OSMANLI İSTANBULU IV

Şekil 5: Hadice Sultan'ın Vakıflarının Bulunduğu Semt/Mahalle

Şekil 6: Hadice Sultan'ın Vakıflarının Bulunduğu Semt/Mahalle